

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
KATEDRA SOCIÁLNÍ POLITIKY A SOCIÁLNÍ PRÁCE

SEMINÁRNÍ PRÁCE

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ BEZDOMOVců

Zadala:

Ing. Miroslava Rákoczyová

Předmět:

Sociální vyloučení a politika sociální inkluze

Vypracovaly:

Bc. Petra Vrbická

Bc. Helena Olšovská

Bc. Miroslava Křůpalová

BRNO 2006

Obsah

Úvod

1. Popis cílové skupiny
 - 1.1. Pojmy „bezdomovec“ a „bezdomovství“
 - 1.2. Zjevné, skryté a potenciální bezdomovství
 - 1.3. Faktory vyvolávající bezdomovství
 - 1.4. Aktuální kontext bezdomovství

2. Institucionální dimenze bezdomovectví
 - 2.1. Oblast přístupu k bydlení
 - 2.2. Oblast zdraví a zdravotní péče
 - 2.3. Oblast přístupu ke vzdělávání
 - 2.4. Oblast sociální ochrany

3. Ekonomická dimenze sociálního vyloučení
 - 3.1. Chudoba
 - 3.2. Chudoba a novodobý ekonomický růst
 - 3.3. Absolutní nebo relativní chudoba
 - 3.4. Chudoba v České republice
 - 3.5. Trh práce

4. Sociálně-kulturní a prostorová dimenze sociálního vyloučení

5. Bezdomovství ve Velké Británii

Závěr

Prameny

Příloha

Úvod

Pro vypracování této seminární práce jsme si vybrali skupinu „osob bez přístřeší“ tedy skupinu bezdomovců. Problematika „osob bez přístřeší“ je silně spojená s konceptem sociálního vyloučení, jelikož bezdomovectví je chápáno jako jeho extrémní podoba. Bezdomovci, jak poukazují mnohé studie, jsou rizikem sociální exkluze výrazně ohroženi.

V první části předkládané práce nejdříve objasníme pojmové vymezení „bezdomovectví“, mimo jiné popíšeme charakteristiky této cílové skupiny a faktory, které se na vzniku fenoménu bezdomovectví podílejí.

Primární část práce se věnuje problematice bezdomovectví vzhledem k jednotlivým dimenzím sociální exkluze. V rámci jednotlivých dimenzí vymezíme, jak dochází k sociálnímu vyloučení, jaké problémy se pojí s bezdomovectvím. V neposlední řadě informujeme o opatřeních sociální politiky a přístupech k řešení. Sociální exkluzi „osob bez přístřeší“ analyzujeme na základě dimenze ekonomické, institucionální, sociálně-kulturní a prostorové. Neomezíme se však pouze na vymezení charakteristik bezdomovectví, přístupů a nástrojů k jeho řešení, specifických pro aktuální kontext českého prostředí, ale zároveň nastíníme situaci „osob bez přístřeší“ v kontextu zemí Evropské unie, zejména ve Velké Británii.

Poznatky seminární práce opíráme o odborné publikace a výzkumné studie, vztahující se k tématice bezdomovectví. V závěru práce předkládáme seznam literatury a zdrojů, ze kterých bylo čerpáno.

Ačkoliv jsou v současnosti lidé bez domova viditelní snad v každém větším městě, o jejich životě veřejnost téměř nic neví. Bezdomovectví má pro jedince a jeho život závažné důsledky. Významnost tohoto problému v současné realitě vnímá mnoho států světa a k jeho řešení se uskutečnilo mnoho více či méně účinných opatření. I v České republice žije nemalý počet osob bez domova, které se dobrovolně nebo pod tlakem životních okolností stávají společensky vyloučenými.

1. Popis cílové skupiny

1.1. Pojmy „bezdomovec“ a „bezdomovství“

První problém spojený s bezdomovectvím spočívá už v samotné definici pojmu. A už se jedná o úzké nebo široké vymezení, definice se liší zdůrazněním či reflektováním různých pohledů na daný problém. Některé zdůrazňují skutečnost, že se osoba ocitla bez přístřeší a bez finančních prostředků nutných k jeho zajištění (stejně jako k zajištění dalších základních potřeb), a tím zdůrazňují roli trhu s byty a bytové politiky. Jiné se zaměřují na neexistenci sociálních vazeb, čímž podtrhují fakt sociálního vyloučení ze společnosti. Z obou forem definic nicméně vyplývá, že hlavním důvodem tohoto extrémního sociálního vyloučení je chudoba. (Obadalová, 2001, s.)

Slovo *bezdomovec* v našem významu v češtině dobře zdomácnělo. Se skutečností, že český právní řád nezná slovo *bezdomovec* ve významu člověka vyloučeného ze společnosti, do značné míry souvisí převážně negativní vztah institucí a občanů k bezdomovcům.“ (Hradecký, 2005a, s. 4).

Pro Evropskou unii vypracovala FEANTSA¹ jednoduchou a přitom zřetelnou definici. Podle ní je bezdomovství problémem lidí, kteří se ocitnou v následujících situacích (Myšáková, 2004, s. 5-6):

1. *bez přístřeší (rooflessness),*
2. *bez bytu (houselessness),*
3. *bydlení v nejistých podmínkách (living in insecure accommodation),*
4. *bydlení v nepřiměřených podmínkách (living in inadequate accommodation).*

„Bezdomovectví je nedostatek vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí. Bezdomovci jsou ti lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám.“

Stav *bez přístřeší*, definovaný jako spaní mimo klasické ubytovací kapacity, je nejviditelnější formou bezdomovství. Lidé s chaotickým životním stylem nebo s neusazenými poměry jsou zvláště náchylní k tomu, že se ocitnou bez přístřeší. Úspěšné nové ubytování pro lidi v této kategorii může záviset i na dostupnosti vhodné podpory a nikoliv jen na dostupnosti kapacit k dočasnému či trvalému bydlení.

Kategorii *bez bytu* odpovídají situace, kde navzdory přístupu k nouzovému ubytování nebo dlouhodobých pobytů v institucích může dojít k označení určitých jedinců za bezdomovce kvůli nedostatku vhodné podpory, která by usnadnila a vedla k sociální reintegraci. Lidé, kteří jsou donuceni žít v institucích kvůli nedostatku bydlení (s podporou) v obci, které by splňovalo jejich potřeby, bývají v důsledku tohoto stavu označeni za bezdomovce. V tomto kontextu se za pojem bezdomovství skrývá nejen nedostupnost bydlení, ale i neexistence či nefunkčnost společenských vazeb.

Příslušnost ke kategorii *bydlení v nejistých podmínkách* (při nejistém nároku na ubytování, při dočasném ubytování) může být důsledkem nedostupnosti trvalého bydlení. Poskytování vhodné podpory může být rozhodujícím faktorem, který umožní člověku získat trvalé bydlení na vlastní jméno a vlastní odpovědnost. Tato kategorie zahrnuje také lidi, kteří jsou okolnostmi donuceni bydlet společně s jinými lidmi v nevyhovujících podmínkách, a lidi, jejichž bezpečnost je ohrožena násilím či výhrůzkami (např. ženy v riziku domácího násilí, rasové násilí nebo obtěžování).

Kategorie *bydlení v nepřiměřených podmínkách* zahrnuje lidi, jejichž ubytovací kapacita je hygienicky nezpůsobivá i z důvodů příliš mnoha spolubydlících (posouzeno podle zákonných a jiných norem platných v daném státě), jakož i lidi, jejichž bytem je karavan či loď.

Do roku 1989 mělo bezdomovství latentní formu (lidé pobývali v podnikových ubytovnách, zdravotnických zařízeních, psychiatrických léčebnách a věznicích), proto první zprávy, které začaly bezdomovství popisovat, vznikaly až v polovině devadesátých let. Okruh odborníků zabývající se tímto jevem je poměrně úzký. První relevantní databáze se objevuje až v *Národní zprávě o bezdomovectví v České republice 2005* (I. Hradecký).

Projektů týkajících se sčítání bezdomovců proběhlo poskrovnu. Roku 2004 se uskutečnilo sčítání bezdomovců v Praze. V Brně pak dokonce tento rok.

1.2. Zjevné, skryté a potenciální bezdomovství

Hradeckí (1996, s. 36-41) rozlišují bezdomovskou populaci do tří skupin:

- skupina zjevného bezdomovství,
- skupina skrytého bezdomovství,
- skupina potenciálního bezdomovství.

¹ Federace národních organizací pracujících s bezdomovci - European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA).

Nejviditelnější, ale zároveň nejredukovanější část bezdomovské populace tvoří skupina **zjevných bezdomovců**. Patří sem osoby žijící na ulicích, na nádražích, patří sem ti, kteří vyhledávají ubytování v zimních noclehárnách, azylových domech, v noclehárnách připravených městy nebo charitativními organizacemi. Reprezentují však pouze část obyvatel bez trvalého bydliště.

Skupina **skrytých bezdomovců** jsou ti lidé bez přístřeší, kteří se z nějakého jen jim známého důvodu neobracejí na veřejné nebo charitativní služby, aby našli nocleh. Počet těchto osob může být značný, hlavně v regionech, kde nabídka služeb je nedostačující. Při sčítání bezdomovské populace jsou rovněž opomenuty osoby, které užívají jiné formy pomoci, např. ubytování u přítele, u příbuzných nebo u známých.

Bezdomovství skryté zdaleka předčí viditelnější formu bezdomovství zjevného. Reprezentuje další část populace bez trvalého bydliště, putující, často měnící svá dočasná útočiště, která přinášejí potíže zdravotní, potíže s policií, s úřady. Hledání dalších možností ubytování je značně vysilující a nalezení takovéto možnosti vyčerpá mnohdy všechnu osobní strategii hledajícího. Nepříjemná bydlení ve squatech, sklepích, domech určených k demolici, ve starých automobilech, kontejnerech, výměnících, nebo ve stanech, v čase příchodu podzimních sychravých dnů a nocí často tito strastmi postižení lidé opouštějí. Pak se přece jen objeví se svou žádostí o pomoc tam, kde obvykle nacházejí pomoc bezdomovci zjevní. V ubytovacích zařízeních jak města, tak charitativních organizací, však nemohou setrvat déle, než je určený limit. A tak nalézají příležitostná ubytování jen na krátkou periodu, přecházejíce beztak z jednoho místa na druhé. Jejich nemohoucnost, neschopnost dosáhnout vlastního a adekvátního bytu za pomoci svých vlastních zdrojů, je donutí k životu v situacích velmi rozličných, k různým možnostem ubytování, vždy však nejistým a přechodným. Není samozřejmostí, že každý neubytovaný nalezne otevřený přístup do veřejných ubytoven nebo nocleháren.

Do skupiny **potenciálních bezdomovců** patří osoby, jejichž potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známe jen částečně. Žijí v různých životně těžkých podmínkách, denních rodinných problémech, v potížích osobního charakteru, v potížích udržet si byt a v riziku jej ztratit. Podle statistik ze zemí Evropské unie tato situace postihuje až 10% populace.

Není vždy jednoduché určit přesně rozdíl mezi podmínkami života bezdomovců, kteří se obracejí na provozovatele ubytoven, a těch osob, které žijí v nejistých podmínkách nájemních bytů, často zdravotně závadných, v domech určených k asanaci či k demolici, v bytech provizorních, zchátralých a často přelidněných, v bytech sociálních, v holobytech, v podnájmech.

Do této skupiny zařadíme i ty, kteří čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, na opuštění dětského domova, dále i ty, kteří zvláště nyní tvoří velkou skupinu migrační a exilní. Také to mohou být dlouhodobí neplatiči nájemného.

1.3. Faktory vyvolávající bezdomovství

Faktory vyvolávající bezdomovství (Hradečtí, 1996, s. 43-46) lze posuzovat z několika stran. Rozhodující jsou faktory objektivní a faktory subjektivní. Faktory objektivní jsou ovlivněny sociální politikou státu, sociálním zákonodárstvím apod. Faktory subjektivní jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami, společenskými skupinami, jejich schopnostmi, rysy, temperamentem, charakterem, věkem.

Faktory **objektivního** charakteru mohou působit např. na dodržování lidských práv, na zachování integrity práva a respektování zásady rovných příležitostí pro všechny občany, na vzdělanosti a kvalifikaci občanů. Objektivní faktory působí rovněž na boj

s nezaměstnaností, s vyloučením, na sociální ochranu, na zabezpečení ve stáří a v nemoci, na začleňování mládeže do trhu práce, na usnadňování mobility pracujících a jejich adaptaci na změny ve výrobě, na posilování vzdělanosti a technologických služeb a výcviku pro různé sektory (např. zdravotnictví). Význam objektivních faktorů je také v jejich působení na legislativu (sociální zákonodárství), na rovnost žen a mužů, na integraci invalidů, na kriminalitu, odčerpávající velké zdroje společnosti. Faktory společenské konečně mohou působit také na problémy menšin, exilu a migrace.

Faktory **subjektivní** lze uspořádat do čtyř kategorií:

faktory materiální (ztráta bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost obhospodařovat vlastní rozpočet, tragická událost ve formě ztráty živitele, majetku apod.), faktory vztahové (změny struktury rodiny, rodinné nebo manželské problémy, diskriminace ženy, porušené vztahy mezi partnery, mezi rodiči a dětmi, rozvod manželů, rozchod partnerů žijících v konkubinátu, rozdělení nebo rozpad rodiny, násilí v rodině, sexuální zneužívání a znásilnění, osamělost), faktory osobní (mentální retardace, duševní či tělesná choroba, nesamostatnost, osamělost, invalidita, alkoholismus a další závislosti, hráčství, sociální nezralost), faktory institucionální (propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova).

Faktory objektivní i subjektivní svým působením ovlivňují bezdomovský fenomén v různých kombinacích a obměnách, odlišnou silou a zákonitostí. Jejich působení se liší v jednotlivých zemích a oblastech rozpornými variacemi s diferenčními výsledky. Co však zůstává konstantní ve všech oblastech světa, ve vyspělých i rozvojových zemích, je skutečnost, že ženy, muži i děti, všichni ti, kteří žijí svůj život bezdomovce, žijí jej ve výrazné chudobě, odlišně od ostatní populace, stejně jako jsou odlišné příčiny jejich bezdomovství.

Rozvinutý sociální systém je nezbytný pro každou společnost. Růst chudých a nezaměstnaných každou společnost vyčerpává a objevení se skupin společenských pauperů ji zatěžuje svými problémy, brání pokroku a prosperitě všech. Široce založená sociální politika musí sloužit zájmům celé populace. Je zapotřebí vypracovat koncepci subsidiarity a jejich zásad na pomoc slabým, desocializovaným, vyloučeným.

Obecně lze konstatovat, že příčiny bezdomovství u mužů a žen se kvalitativně liší:

Příčinou bezdomovství mužů bývají obvykle faktory materiální a osobní, méně pak vztahové a institucionální. Charakter bezdomovství mužů je více veřejný. Vedou k tomu dva důvody: především u mužů převládají jako prvotní faktory materiální (ztráta bytu, ztráta zaměstnání, nedostatečné příjmy) často v kombinaci s faktory osobními (nemoc, osamělost, stáří, alkoholismus či závislosti). Současně je mužům přirozenější tendence demonstrovat své bezdomovství tím, že aktivně vyhledávají nabízené služby, anebo se předvádějí na veřejnosti.

Příčinou bezdomovství žen bývají obvykle faktory vztahové, především problémy v partnerských vztazích, ve většině případů doprovázené násilím. Protože ženy většinou chtějí předejít riziku života v podmínkách zjevného bezdomovství, je u nich charakteristické bezdomovství skryté. Často řeší svůj partnerský problém způsobem, který je vlastní právě znevýhodněným ženám: bydlením u přítele, přítelkyně, rodičů, případně návratem po jistém čase. Nutno zdůraznit ještě další velmi závažnou skutečnost, že ženy zjevného, skrytého či potenciálního bezdomovství mají často sebou děti.

Příčinou bezdomovství dětí a mladistvých bývají faktory institucionální (kojenecké ústavy, pak přechod do dětského domova, pobyt v ústavech výchovných), neúplná rodina, násilí v rodině, zanedbávání, týrání a psychická deprivace dítěte, problémy působení alkoholu a jiných návykových látek, hazardní hra v dětství a dospívání, příčiny poruchy zdraví (mentální retardace, emoční poruchy, syndrom hyperaktivity, schizofrenie, psychomotorická epilepsie a dědičnosti). V poslední době patří k těmto příčinám jalovost pasivního sledování médií, nuda,

nezaplňený volný čas, přepracovanost rodičů v rodinných podnicích a ztráta pevnosti rodinných priorit.

Nejdůležitější typy bezdomovců (z nich lze odvodit příčiny i následky bezdomovství): osoby žijící na ulici, neschopné vytvořit osobní vztahy, trpící často mentální vadou, přítomnou nebo minulou, osoby nemocné mentální chorobou, osoby s chorobami somatickými či psychosomatickými, alkoholici, drogově závislí, patologičtí hráči, osoby fyzicky postižené, skupina, do které můžeme zahrnout epileptiky a osoby postižené vrozenými poruchami, osoby společensky nebo mentálně neadaptabilní, charakterizované svou nestálostí a nestabilitou, často při nárazu životem se rychle nestabilizující a hroující, osoby ve stavu deprese, úzkosti, sklíčenosti, hledající pomoc a radu, mladí lidé nečekaně se ocitnuvší na ulici, nezaměstnaní, hledající, destabilizovaní, osoby bez trvalého bydliště, navíc nezaměstnaní, ženy osamělé, s dětmi, těhotné, vyloučené rodiči z domova, ženy staré, děti ulice, děti týrané a jinak frustrované, děti sociálně deprivované, osamělí důchodci, toužící po lidském teple a pochopení, propuštění vězňi, slepí a hluší, migranti, nemocní AIDS, HIV pozitivní.

1.4. Aktuální kontext bezdomovství

„Od roku 1990 se začaly spontánně utvářet první sociální služby pro bezdomovce, nejprve dobrovolnické, které se postupně přeměnily v profesionalizované NNO. Brzy také začala zřizovat své sociální služby, zejména azylové domy a noclehárny velká města, později i menší. Prvním podnětem se stala presidentská amnestie při nástupu Václava Havla na přelomu roku 1989 a 1990. Tehdy vyšlo z vězení v krátkém časovém intervalu patnáct tisíc osob, z nich stovky zůstaly bez domova. Tito lidé přežívali zejména kolem nádraží velkých měst.“ (Hradecký, 2005, s. 5).

Počet bezdomovců v České republice se podle odhadu organizace Naděje pohybuje okolo 35 – 75 tisíc. V roce 2004 proběhlo první sčítání bezdomovců na území České republiky, počet sečtených je 3500 bezdomovců. V roce 2005 proběhlo sčítání také v Brně, kde se počet pohybuje okolo 1200 bezdomovců.

2. Institucionální dimenze bezdomovectví

2.1. Oblast přístupu k bydlení

Snad nejvíce viditelným důsledkem bezdomovectví, jak je patrné i z názvu tohoto fenoménu, se stal problém s ubytováním. Jednou z nejužívanějších definic bezdomovectví je ta, kterou uvádí FEANTSA: „*Bezdomovectví je nedostatek vlastního, trvalého a přiměřeného bydlení. Bezdomovci jsou lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené bydlení, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám.*“ Z výše uvedeného vyplývá, že za bezdomovce je možné považovat i takové občany, kteří žijí v nevyhovujících podmínkách, v přeplněných bytech, s vysokým rizikem ztráty obydlí.

Podle údajů publikovaných FEANTSOU žilo na začátku 90.let v zemích EU zhruba 15 milionů lidí v nevyhovujících podmínkách a přeplněných bytech, 2,5 milionů lidí žilo v nekonvenčních bytech, které nebyly určeny k dlouhodobému užívání. Asi 1,5 milionů lidí bylo každoročně podrobena řízení o vyloučení z bydlení. 400 tisíc jich bylo každoročně vyloučeno. Další 3 miliony lidí rotovaly mezi bydlením u přátel a příbuzných, krátkodobými pronájemy a službami pro bezdomovce.²

² <http://www.vupsv.cz/BydOhr.pdf>

V našich podmínkách se pod pojmem bezdomovec ovšem obvykle rozumí osoba bez jakéhokoliv přístřeší, resp. osoba využívající služeb azylových zařízení. Ovšem tato definice není postačující a opomíjí bezdomovce skryté, osoby přespávající na ulici, v parku, v nabouraných bytech, sklepích apod., a bezdomovce potenciální, jejichž ubytování je z mnoha důvodů nejisté. V oblasti bydlení lze tedy vytvořit tři základní kategorie, které zahrnují důsledky bezdomovství. Bezdomovce, spící na ulici či jiných veřejných místech, je možné propojit na základě „absence střechy nad hlavou“. „Absence domova“ označuje situaci života v instituci, v dlouhodobém či krátkodobém pronájmu nebo v ubytovnách. Poslední kategorie nazvaná „bydlení nejisté“ je spojena s obýváním squatů či bydlení bez smlouvy. (Hradečtí, 1996)

Právní úprava bydlení

Právo na bydlení není explicitně zaručeno ani Ústavou České republiky ani jiným ústavním zákonem. Je ovšem zaručeno právo na pomoc pro zajištění základních životních podmínek Listinou základních práv a svobod a Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Žádná zákonná úprava však nestanoví povinnost státu nebo obce dát bydlení občanu, který nebydlí, ať už vlastní byt ztratil nebo jej nikdy nezískal. Koncepce bytové politiky z roku 1999 uznává právo na bydlení a závazky z něj plynoucí. Je v ní deklarována i snaha výrazněji podporovat vybrané skupiny obyvatelstva. Cílem je zajistit přístup ke kvalitnímu a cenově dostupnému bydlení pro osoby ohrožené sociálním vyloučením. Pro dosažení tohoto cíle je mimo jiné nezbytné pokračovat v poskytování státní podpory na výstavbu bytů plnících sociální funkci. (NPSZ, 2004-2006)
Přístup k adekvátnímu bydlení je jedním z velmi důležitých faktorů, které pozitivně působí na sociální začleňování.

Možnosti a opatření v oblasti bydlení

Způsobů řešení, jak může tato skupina svou bytovou situaci alespoň trochu změnit je několik. Bydlení v *ubytovnách* a azylových domech je řešení, které je dobré pro člověka dostatečně schopného, cílevědomého a zdravého. Ubytovny zaručují zpravidla pouze základní hygienické podmínky a teplo. Mohou být pouze přechodným ale někdy také dlouhodobým řešením. Pro někoho se ubytovna může stát integračním předstupněm před získáním vlastního bytu nebo podnájmu, pro jiného posledním záchranným bodem před společenským úpadkem.

V azylových domech je denně poskytnuto přibližně 2240 noclehů pro muže, ženy a matky s dětmi bez domova. Další stovky noclehů poskytují jiná pobytová zařízení a sezonní noclehárny. Podle sčítání lidu z roku 2001 žije v nouzových obydlích (chatrče, kůlny, boudy apod.) 45 tisíc lidí. Sčítání bezdomovců v Praze v roce 2004 odhalilo výrazně nedostatečný počet lůžek pro bezdomovce. Poptávka po ubytování zcela převyšuje nabídku těchto služeb. Absence definice bezdomovectví a bezdomovce v české legislativě neumožňuje problém kvantifikovat. (NAKSZ, 2004-2006)

Bytová politika v rukou obcí skýtá nedostatečný prostor pro byty s funkcí sociálního bydlení. Sociální bydlení je v mnoha obcích a městech tabuizováno a degradováno na tzv. holobyty, které dle Hradeckého představují skryté či potenciální bezdomovectví (smlouvy na dobu určitou, ubytování bez zákonné ochrany nájemníků). Do holobytů bývají často nedobrovolně vystěhováni lidé, kteří dluží nájemné. Mohou tedy sloužit jako přechodná ochrana před absolutní ztrátou bydlení, avšak problém bezdomovectví neřeší. Obyvatel azylového domu, obecní ubytovny nebo holobytu zůstává nadále bezdomovcem. Pouze málo měst doplňuje bydlení tohoto typu nabídkou sociálních služeb. (Hradecký, 2006)

Národní akční plán sociálního začleňování z roku 2004-2006 upozorňuje na problémy v dostupnosti bydlení. Mezi problémy vznikající zvláště u osob nalézajících se v nepříznivé sociální situaci mimo jiné nadále patří nedostatečná finanční dostupnost bytů a celková

zanedbanost bytového fondu, dále nedostatečnost sítě sociálního bydlení a jeho nejednoznačně vyjasněná role, uplatňování mechanismu obcí vytlačit osoby mimo dosah podpurných nástrojů, čímž dochází k prohlubování jejich sociální a prostorové segregace.

Bydlení v *podnájmu* je tradičním způsobem bydlení osamělých osob. Pro osoby v rodinné nebo manželské krizi se může stát dočasným řešením. Dočasným proto, že podnájemy jsou dnes velmi nákladné. Občanský zákoník do určité míry ochraňuje i bydlení v podnájmu, přesto bydlení v podnájmu zůstává především z ekonomického hlediska nejistým. Určitý podíl podnájmů je velmi nejistý pro neexistenci písemné podnájemní smlouvy.

Příležitostné bydlení u příbuzných, přátel nebo i náhodných známých je také velmi nejisté, protože bývá založeno jen na ústní dohodě. Tohoto způsobu úniku před zjevným bezdomovectvím využívají častěji ženy a dívky (někdy i velmi mladé). Příležitostné bydlení je v lepším případě potenciálním, v horším případě skrytým bezdomovectvím.

Bydlení ve *squat* je nezákonné bydlení ve špatných podmínkách v domě nebo bytě neobsazeném nájemníky. Squat může být řešením v extrémní situaci, obecně je však nežádoucím jevem. Squat je vždy nejistým, dočasným a extrémně špatným bydlením ukrývajícím jednoznačné bezdomovectví. (Hradečtí, 1996)

Program Podpora výstavby podporovaných bytů v roce 2005-2006 realizovaný Ministerstvem pro místní rozvoj poskytuje dotace obcím na doplnění bytového fondu o byty pro osoby se sociálním vyloučením, obce je mohou využívat také pro pomoc bezdomovcům. Kolik procent podporovaných bytů slouží bývalým bezdomovcům, nelze určit, protože sociální skupina bezdomovců není definována. Nedostatečné zabezpečení podporovaného bydlení pro sociálně slabé je jednou z nejčastějších objektivních příčin bezdomovectví.

Soustava státních opatření na podporu bydlení ve formě příspěvků a dotací pro osoby s nízkými příjmy nebo pro osoby nemajetné prakticky bezpředmětná. Uplatnění nároku na státní příspěvek na bydlení je vázáno na trvalé bydliště, stálé zaměstnání, placení nájemného apod., tudíž je pro nebydlícího občana problematické. (Hradecký, 2006)

Národní akční plán sociálního začleňování z hlediska problematiky bezdomovství konkrétně uvádí: „*v současné době ještě neexistuje komplexní strategie pro prevenci a boj s bezdomovectvím, ani nejsou k dispozici relevantní informace o tomto problému a počtu bezdomovců*“. Z tohoto je patrné, že účinné politické nástroje řešící problematiku bezdomovství neexistují. Důvodem je zřejmě nedostatek objektivních informací o tomto fenoménu.

Vzhledem k přístupu k bezdomovství v ČR je nutné si uvědomit, že přístup k bydlení je základním předpokladem pro uspokojení dalších potřeb a neuspokojení této základní potřeby přispívá významnou měrou jednak ke vzniku extrémního sociálního vyloučení jednotlivců ale také zvyšuje riziko určitých skupin lidí v dostupnosti bydlení.

2.2. Oblast zdraví a zdravotní péče

Vzhledem k životnímu stylu bezdomovců lze charakterizovat tělesné a mentální zdraví bezdomovců jako oslabené a chatrné. Riziko zdravotních problémů je se způsobem života bezdomovců neoddelitelně spjata. Špatný zdravotní stav je spíše průvodní jev, důsledek než hlavní příčina fenoménu bezdomovectví. Životní podmínky vystavují bezdomovce zvětšujícímu se riziku onemocnění. Nemohou zachovávat ani zdravou životosprávu, ani se vyvarovat škodlivých vlivů působících na zdraví, navíc jejich osobní životní podmínky nedovolují dodržovat často ani nejzákladnějších hygienické zásady. Jejich zdravotní stav bývá

navíc velice často ještě více ztížen formou závislosti na alkoholu a toxických látkách. Existuje též nemalé propojení bezdomovství s psychickými poruchami. (Hradečtí, 1996)

Nejen v důsledku bezdomovství dochází k zhoršování zdravotního stavu, ale zároveň tento proces funguje opačným způsobem. „Nemoc, která postihne jedince v dětství (epilepsie, DMO, meningitida, psychosomatické poruchy apod.) nebo během života, která se prohlubuje díky nedostatku finančních prostředků na její léčení, může přivést jedince až do stavu bezdomovství.“ (Hradecký, 1996)

Zákonné prostředí zdravotní péče

Základním zákonem, který tvoří právní rámec zdravotní péče je zákon o zdraví lidu³ a zákon o veřejném zdravotním pojištění.⁴ Bezdomovci (jako občané ČR) jsou ze zákona o všeobecném zdravotním pojištění zdravotně pojištěni, ale nemohou se prokázat potřebným dokladem. Pojistné v mnoha případech neplatí bezdomovci vůbec, nebo pouze nepravidelně, jelikož jsou zaměstnávání příležitostně nebo zaměstnání střídají. Poskytnutí zdravotní péče pak závisí na ochotě lékaře. Je běžné, že pojišťovny odmítají lékařům úhrady za osoby, které jsou vůči nim dlužníky. V důsledku toho pak mnohá zdravotnická zařízení jen nerada tyto osoby léčí. (Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006)

V rámci projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR byla zjištěna závažná akutní a chronická onemocnění. Okolo 80- 90 % bezdomovců trpí ve větší nebo menší míře zdravotním postižením, potýká se s chronickými nemocemi jako jsou kožní onemocnění, onemocnění dýchacího ústrojí a parazitální a infekční onemocnění. 50% z nich bylo závislých na návykových látkách.

V ČR mezi nejčastější zdravotní problémy bezdomovců patří - chřipky a nemoci dýchacích cest, kožní onemocnění, bércové vředy, žaludeční a střevní potíže, revmatická a neurologická onemocnění, svrab. V ČR Národní jednotka dohledu nad tuberkulózou za pouhých 12 měsíců (r.2003) vyšetřila kolem 1 600 bezdomovců: 40 muselo být hospitalizovaných, byla u nich zjištěna závažná plicní i mimoplicní onemocnění (rakovina plic, zápal plic, ..). TBC zjištěno u 16 a u 6 z nich vysoce infekční případy. Relativní počet TBC onemocnění u bezdomovců je v podstatě 100krát větší než u běžné populace.⁵

Somatické chátrání je důsledkem životního stylu bezdomovců. Tito lidé nedodržují základní hygienu, částečně proto, že jim chybí motivace, ale přispívá k tomu i horší dostupnost hygienických zařízení. Nestarají se o svou životosprávu, jedí velmi nepravidelně a zpravidla to, co seženou. Jejich záživací problémy jsou spojeny s abúzem alkoholu a masivním kouřením. Bývají podchlazeni, své choroby přecházejí. Hospitalizace je dočasným řešením. Po propuštění z nemocnice se situace opakuje. Riziko předčasného úmrtí je tudíž velmi značné (důsledky dlouhodobého pití alkoholu, užívání drog, smrt podchlazením v opilosti, v důsledku úrazu, celkového vyčerpání organismu). V souvislosti s bezdomovectvím nelze opominout též duševní poruchy a psychické problémy.

Alarmující je zkušenost bezdomovců s neochotou některých lékařů se jimi zabývat. „Mezi bezdomovci (zejména squattery) je mnoho takových, kteří dlouhodobě zanedbávají svůj zdravotní stav. Zároveň jsou způsobem svého života vyloučeni z běžného systému zdravotní péče. Protože mají opakovanou zkušenost s odmítnutím při žádosti o poskytnutí specifické lékařské pomoci, nepokoušejí se nadále v případě akutního zdravotního stavu odbornou pomoc vyhledat.“ (Hradecký, 2006)

³ Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu

⁴ Zákon č.48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění

⁵ J. Králová, *Společenská rizika související s bezdomovectvím*

Bezdomovcům je obtížně dostupná a nedostatečně poskytovaná zdravotní péče. Jako problematická oblast je chápáno přijímání bezdomovců do zdravotnických zařízení (často nemocnice) a lhostejný až odmítavý postoj z řad zdravotníků.

Zdravotní problémy a celkový rizikový životní styl bezdomovců se podepisuje na jejich vysoké míře úmrtnosti a průměrné délky života. Ukázalo se, že střední věk úmrtí těchto lidí je 47 let oproti 70-ti a více letům ostatní populace. Většina dnešních bezdomovců v Evropské unii je stále mladšího věku, v České republice byla mezi bezdomovci podle statistik Naděje od roku 1995-1999 nejvíce zastoupená (57%) věková kategorie od 30 až 40 let. Největší podíl bezdomovců (63,11 %) byl na základě Sčítání bezdomovců v Praze 2004 ve věkové kategorii 25- 60 let (tedy v produktivním věku). Druhou nejpočetnější kategorií představují lidé ve věku do 25 let, relativně nejméně je zastoupena skupina lidí nad 60 let.⁶

2.3. Oblast přístupu ke vzdělávání

V oblasti přístupu ke vzdělání nebylo mnoho dostupných informací a publikací, které by se tématicky zaměřovaly na bezdomovectví. Většina informací se vztahovala k jiným skupinám obyvatel ohroženým sociálním vyloučením. K dispozici byly pouze informace o míře vzdělanosti bezdomovců. Mezi bezdomovce patří ve velké míře lidé, kteří mají nízkou úroveň inteligence. Bylo zjištěno, že 47 % bezdomovců dosáhlo nižšího než středoškolského nebo základního vzdělání.⁷

Národní akční plán sociálního začleňování si sice klade jako jeden z cílů zlepšit zdravotní péči a vzdělávání znevýhodněných skupin obyvatel, avšak prozatím nemá v oblasti vzdělávání, stejně jako v předchozích oblastech, které se týkají problematiky bezdomovství vytvořeny žádné adekvátní a účinné nástroje řešení.

2.4. Oblast sociální ochrany

Sociální ochranu osob zajišťuje celá skupina zákonů a dalších právních předpisů. Některé z nich jsou platné i několik desetiletí, mnohokrát novelizované, jiné jsou nové, platné, ale ještě nevstoupily v účinnost. Důležitými prvky sociální ochrany jsou zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, od svého vydání v roce 1995 celkem čtyřicetkrát novelizovaný, a zákon č. 100/1988 Sb. o sociální péči, který je od roku 1988 novelizovaný dokonce 53krát. Na jaře 2006 přijal Parlament ČR soubor zákonů, které zasahují do oblasti sociální ochrany a bydlení. Pro osoby ohrožené sociálním vyloučením a pro poskytování sociálních služeb obecně mají největší význam zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu a zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi. (Hradecký, 2006) U státní sociální podpory se jedná o dávku příspěvek na bydlení. Zákon o životním a existenčním minimu deklaruje právo na příspěvek na živobytí, který by měl zabránit sociálnímu vyloučení.

Služby pro bezdomovce řadí zákon o Sociálních službách do skupiny sociální prevence:

- a) (§ 61) Nízkoprahová denní centra poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby pro osoby bez přístřeší.
- b) (§ 63) Noclehárny poskytují ambulantní služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování.
- c) (§ 57) Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám

⁶ Sčítání bezdomovců Praha 2004, VÚPSV Praha

⁷ <http://www.vupsv.cz/BydOhr.pdf>

v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

d) (§ 58) Domy na půli cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.

V příloze uvádíme seznam organizací nabízejících služby osobám bez domova ve městě Brně.

Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. (Zákon č. 108/2006 Sb., § 53.)

3. Ekonomická dimenze sociálního vyloučení

3.1. Chudoba

Chudoba je jedním z hlavních rizik, které ohrožuje některé skupiny obyvatel více než jiné. Mezi tyto skupiny můžeme právem zahrnout (s ohledem na naše geopolitické umístění) skupiny osob společensky nepřizpůsobivých, k nimž se řadí zejména i osoby bez domova – bezdomovci. Chudoba má v konečném důsledku vliv na všechny aspekty jejich života – život společenský, rodinný, sociální, a v neposlední řadě i ekonomický, který se projevuje jejich (ne)participací na trhu práce a zaměstnanosti.

Chudoba označuje "sociální status *člověka vyznačující se hmotným nedostatkem.*" (Wikipedia: Internetová encyklopedie) (**Sociální status** je pozice v sociální struktuře. Vztah mezi různými sociálními statusy vymezuje *sociální role* Anthony Giddens definuje status jako "prestiž, kterou má určitá skupina v očích jiných členů společnosti." (Wikipedia: Internetová encyklopedie) Obvykle je spojena s charakteristickým stylem života - způsobem chování, který se od členů dané skupiny očekává.)

Mohli bychom říci, že v dnešní době se díky medializaci pojem chudoba spojuje zejména s životními poměry lidí v rozvojových zemích a je spojen se značnou hmotnou nouzí, nedostatkem potravin, nezávadné pitné vody, ošacení, špatné situace s bydlením, nedostatečným či žádným přístupem k základní zdravotní péči, vzdělání, ap. V tomto případě je stavem, kdy jsou životní podmínky člověka v rozporu se základními lidskými právy.⁸

To by však byl zanedbatelně zjednodušený pohled, protože v průmyslově vyspělých zemích je tomu poněkud jinak. Chudobou se zde dnes míní především omezení schopnosti jedinců plně participovat na životě společnosti v důsledku nedostatečných ekonomických zdrojů (vyloučení z obvyklého způsobu života), neschopnost - jež plyne z nedostatku zdrojů -

⁸ Toto **hmotné pojetí chudoby**, jakožto stavu zcela způsobeného nedostatkem peněz, se od konce druhé světové války stalo univerzálním a je takto pojímáno naprostou většinou vlád, mezinárodních organizací i obyvatel vyspělých Západních zemí. Dnes nejpoužívanější klasifikací chudoby, vytvořené **Světovou bankou**, jsou hranice denních příjmů na osobu. Podle jejich odhadů žila v **roce 2001 1.1 miliarda lidí ve stavu extrémní chudoby**, tedy za méně než 1 USD na den. Za méně než 2 USD denně žilo ve stejném roce zhruba **2.7 miliardy lidí**. Nejvíce chudých pak žije v **Subsaharské Africe** a jižní a jihovýchodní Asii.

participovat obvyklým (standardním) způsobem na životě společnosti. Způsobů, jak měřit a následně monitorovat chudobu je celá řada. Je to důsledek toho, že chudoba je sociální konstrukt, jehož obsah může být odlišně konstruován. Neměříme chudobu jako takovou, ale její jednotlivé koncepty.

Klasickým problémem monitorování chudoby je nedostatek databází, jež by mohly být použity k monitorování situace chudých či exkludovaných, a nedostatky těch málo existujících databází, které máme pro monitorování chudoby či eventuálně sociální exkluze k dispozici. Rutinně shromažďovaná data systému sociální pomoci generovaná při práci s jeho klienty, jež by byla v tomto ohledu velmi užitečná, slouží v České republice prakticky jen administraci dávek a nemají strukturu vhodnou pro analytické účely. Pro monitoring chudoby a analytické činnosti mají - bez větších zásahů do svého obsahu, struktury a propojení - jen velmi omezenou hodnotu. Často se také stává, že ta část populace, které se chudoba a sociální exkluze nejvíce týká (romská populace, ale také v našem případě osoby bez domova) šetření uniká, odmítá spolupráci nebo se jí tazatelé záměrně vyhýbají. (Mareš: 4)

3.2. Chudoba a novodobý ekonomický růst

Hovoříme-li o chudobě jako o materiálním nedostatku, musíme vývoj chudoby v dějinách sledovat ve spojitosti s rozšiřováním ekonomické prosperity, protože *chudoba, jako moderní společenský jev, je spojena s prudkým hospodářským vývojem v posledních dvou stoletích*. Zatímco dnes žije pod hranicí bídy necelá polovina světové populace a existují hluboké rozdíly v úrovni bohatství mezi zeměmi i jednotlivci, *před pouhými 200 lety byla chudoba všeobecným jevem*, s výjimkou úzké vrstvy zástupců šlechty, kléru a bohatých obchodníků a velkostatkářů. Regionální rozdíly v příjmech takřka neexistovaly, a to jak v rámci států, mezi státy i mezi jednotlivými kontinenty. Průměrný příjem v Západní Evropě v roce 1820 představoval zhruba 90 procent dnešního průměrného příjmu v Africe. Střední délka života v Západní Evropě a Japonsku byla okolo 40 let (OECD, 2001). Ekonomická úroveň států i kontinentů byla prakticky stejná v Asii, Evropě, Africe i Americe. V roce **1820** byl **poměr** příjmu na hlavu **mezi** tehdy **nejvyspělejší a nejzaostalejší ekonomikou** světa, tedy Velkou Británií a Afrikou, **v poměru čtyři ku jedné**. V roce 1998 narostl rozdíl v příjmech mezi nejbohatší ekonomikou, USA, a nejchudším regionem, Afrikou na **dvacet ku jedné**. Markantní rozdíly v relativním bohatství jednotlivých regionů světa, často označovaných jako bohatý Sever a chudý Jih, a s ním i alarmující zviditelnění chudoby, tedy přinesl až bezprecedentní hospodářský rozvoj vyspělých zemí.⁹ (viz. Wikipedia: Interentová encyklopedie)

3.3. Absolutní nebo relativní chudoba

Rozlišení mezi chudobou absolutní a relativní je významné v tom, že implikuje nejen rozdílné způsoby, jakými společnost chudobu měří, ale i rozdílné způsoby, jak se s ní vyrovnává a jakou konkrétní podobu standardů (příjmového) životního minima přitom používá. Jak uvádí Mareš, lze i v tomto případě chudobu vnímat ze dvou hledisek: jako omezený problém, na který má být i odezva státu jen omezená nebo jako široce rozšířený jev,

9 S hospodářským vývojem jednotlivých zemí se samozřejmě pojí také vědecko-technický růst, nárůst populace (v důsledku blahobytnosti) a věková diferenciacie obyvatel. V důsledku zvyšování počtu obyvatelstva a jeho dlouhověkosti také musí nutně (tedy ve vyspělých zemích) docházet k potřebě změny v zabezpečení starší populace. Proto, jak uvádí ekonomický historik [Angus Maddison](#), mezi lety 1820 – 2000 vzrostl průměrný světový [důchod na hlavu](#) zhruba devětkrát ze 700 [USD](#) na hlavu v roce 1800 na zhruba 6000 [USD](#) na hlavu v roce 2000 (vše vyjádřeno v amerických dolarech roku [1990](#)). Ještě výrazněji se tento trend projevil v dnes vyspělých zemích. V Západní Evropě vzrostl důchod na osobu 15krát (ze zhruba 1200 [USD](#) v roce 1800 na 18000 [USD](#) v roce 2000) a v USA dokonce 25krát (z 1200 [USD](#) v roce 1800 na 30000 [USD](#) v roce 2005). Viz. Wikipedia: Internetová encyklopedie

který vyžaduje extenzivní intervenci státu. V členských zemích Evropské unie je chudoba vnímána především jako relativní chudoba a měřena je primárně nepřímo jako příjmová chudoba prostřednictvím porovnání příjmu osob/domácností s příjmovým rozložením v dané zemi. Oficiální analytická hranice chudoby v Evropské unii neboli tzv. *"at risk of poverty threshold"* je 60% národního mediánu ekvivalizovaného příjmu. (Eurostat, 2000)" (Mareš: 15) Pod hranicí chudoby vymezenou jako 60% mediánu příjmu, tzn. pod hranicí životního minima, tak bylo v roce 2000 v České republice cca 8% osob.¹⁰

Za příčiny chudoby můžeme jednoznačně označit tyto faktory: nemoce – chronické, fyziologické (př. ztráta končetiny, slepota či jiné závažné onemocnění, které brání jedinci ve výkonu takové práce, která by mu zajistila dlouhodobý životní standard); nevzdělanost (omezené vzdělání a penzum znalostí je velkou brzdou při hledání odpovídajícího zaměstnání); selhání osobnostního charakteru – alkoholismus, drogy či závislosti jakéhokoli dalšího druhu; sociální selhání – propad záchytným sociálním sítím „až na dno“ (př. lidé po návratu z výkonu trestu); vládní selhání (to ohrožuje do jisté míry i ČR, např. problematika rozpadu sociální sítě či rostoucí nezaměstnanost); nepříznivou geografickou polohu (zejména v případě Subsaharské Afriky).

3.4. Chudoba v České republice

Skutečná chudoba ohrožuje 133 000 českých domácností, což představuje zhruba tři procenta domácností a 392 000 lidí. Vyplývá to z průzkumu ČSÚ. Celkem je v České republice přes čtyři milióny domácností. Za chudou je podle studie Centra pro sociální a ekonomické strategie označována ta rodina, která žije pod hranicí životního minima. "Podle metodiky Evropské unie je ale počet chudých domácností v ČR dvakrát vyšší," upozornil ČSÚ.¹¹

Přesto i podle Eurostatu je rozsah chudoby v Česku asi na poloviční úrovni rozsahu průměrné chudoby v Evropské unii. "To dokazuje, že sociální politika je v ČR velmi citlivý problém a všechny zásahy do něj mohou mít pro sociální smír, úroveň společnosti i kvalitu života jednotlivých lidí výrazný a někdy i nevratný dopad," shodují se politologové. (www.cesop.aktualne.cz)¹²

Nízkou míru chudoby v ČR může v budoucnu ohrozit především rozpad sociální sítě či rostoucí nezaměstnanost, případně nízké valorizace důchodů, které by mohly vést k prohlubování chudoby důchodců. Klíčový je pro sestavení rozpočtu i daňový systém, tedy kolik se vybere daní. Po snižování daňové zátěže totiž musí následovat i určitá redukce výdajů.¹³

10 Samozřejmě bychom chudobu mohli členit ještě i podle dalších hledisek indikace – např. na chudobu subjektivní a objektivní; na dynamickou a statickou. Nyní však bylo nutné ji vymezit podle toho, jak se k chudobě oficiálně vyjadřuje i Evropská unie, protože v závěru textu používám některé příklady boje proti ní, které jsou uplatňovány právě v zemích EU.

11 Vezme-li se za kritérium chudoby hranice 50 % pod průměrem příjmového rozložení v EU místo 50 % pod průměrem příjmového rozložení v každé jednotlivé zemi, změní se markantně mapa chudoby. Například podíl chudých ve Spolkové republice Německo například klesne z 11 % (podle národního standardu) na 3 % (podle standardu EU), zatímco jejich podíl v Portugalsku vzroste ze 7 % (podle národního standardu) na 16 % (podle standardu EU) údaje jsou z roku 1989 a byly přebrány z Alcock, 1993:43). Mareš: 56

12 Do sociálního systému patří vedle důchodů také nemocenská, dávky v nezaměstnanosti, dávky státní sociální podpory, jako je například příspěvek na dítě, rodičovský příspěvek, sociální příplatek, příspěvek na bydlení a dále dávky sociální péče, které jsou určeny lidem žijícím pod životním minimem.

13 V České republice od roku 1995 rostou mandatorní výdaje, tedy výdaje určené předem určenému příjemci ze zákona. Balík sociálních zákonů přijatých v první polovině letošního roku, tedy před volbami, zvyšuje výdaje státu o zhruba 69 miliard korun. Jen v rozpočtu na letošní rok představují mandatorní výdaje, z nichž největší 92procentní podíl je určen na sociální transfery, přes 500 miliard korun. Největší část

3.5. Trh práce

Podle výše uvedených údajů je tedy zřejmé, že chudoba (jakožto jeden z halvních aspektů ekonomické dimenze sociálního vyloučení) ohrožuje nejen domácnosti, ale také jednotlivé jedince žijící v nich nebo mimo ně. Dalším rizikem, které ke vzniku chudoby vede -jak jsem psala výše – může být některá z příčin jejího vzniku – př.omezené vzdělání, chronické onemocnění, lokální neuplatnitelnost na trhu práce, neflexibilita, věk,... Kumulace všech těchto problémů se může často vyskytnout i u námi popisované skupiny sociálně nepřízřusobivých osob, kterými lidé boz domova -bezdomovci- jsou.

Tato omezení je pak velmi často vylučují nejen z participace na běžném – sociálním, rodinném – životě, ale právě i z účasti na ekonomickém chodu společnosti, který se projevuje např. pravidelným vykonáváním zaměstnání. Není proto divu, že mezi nejčastější problémy, které se v souvislosti s bezdomovectvím vyskytují, patří vedle bydlení a kriminality také **nezaměstnanost** (či uplatnění na trhu práce).

Typy nezaměstnanosti

- a) Frikční - vzniká v důsledku neustálého pohybu lidí mezi oblastmi a pracovními místy nebo v průběhu jednotlivých stádií životního cyklu.
- b) Strukturální nezaměstnanost - objevuje se tam, kde je nesoulad mezi nabídkou a poptávkou po pracovnících. Poptávka po jednom druhu práce se zvyšuje, zatímco poptávka po jiném druhu se snižuje.
- c) Cyklická nezaměstnanost - je-li celková poptávka po práci nízká. Jestliže se celkové výdaje a produkt snižují, nezaměstnanost se zvyšuje prakticky všude.

Existují tři hlavní příčiny nezaměstnanosti:

- a) Demografické změny; souvisí s demografickou strukturou ekonomicky aktivního obyvatelstva a s ekonomickou aktivitou dospívající mládeže, příslušníků menšin a žen (tyto skupiny mají větší tendenci k nezaměstnanosti).
- b) Vládní politika; vyšší nezaměstnanost vlivem větších sociálních jistot vytvořených vládou – menší snaha, nižší zájem o hůře placenou práci.
- c) Strukturální změny; dochází k vzestupné tendenci strukturální nezaměstnanosti. Ekonomika se rychle mění, zatímco pracovníci reagují na tyto změny mnohem pomaleji.

V České republice můžeme zatím zaznamenat ve vývoji trhu práce a nezaměstnanosti *tři prolínající se vlny.*(Mareš,P. Vyhlídal,J. Sirovátka,T. : 9):

První vlnu po roce 1990 - lze označit za etapu částečné a kontrolované deregulace a lze ji charakterizovat spíše jako opuštění původních pracovních pozic pracovníky než jejich propouštění.

Druhou vlnu, která začala zhruba kolem roku 1993 a trvala do roku 1997, lze charakterizovat celkovou flexibilizací pracovní síly. Pro nás je důležitá zejména **třetí vlna**, která započala někdy okolo roku 1997 -1998 a trvá dosud. Od roku 1997 dopadly ve větší míře na všechny segmenty pracovního trhu tržní tlaky a požadavky soutěživosti – nezaměstnanost narostla více, než by se dalo z mírného zpomalení růstu předpokládat, a rovněž vzrostl podíl osob dlouhodobě nezaměstnaných.(Mareš,P. Vyhlídal, J. Sirovátka, T. :

z této sumy představuje výplata důchodů a dávky nemocenského pojištění. Výdaje, které nelze ze den na den zrušit, tvoří i náklady na provoz státní správy, činnost jednotlivých ministerstev a platby úředníkům (122 miliard Kč), provoz Sněmovny a Senátu. Výdaje na vědu a výzkum představují letos dalších 19 miliard a dotace podnikatelskému sektoru spolu se státními zárukami 83 miliard korun. Do nutných výdajů států patří rovněž placení úroků za státní dluh, což činí 28 miliard Kč.

9-10)

Tato třetí vlna byla charakterizována výrazným nárůstem celkové míry nezaměstnanosti téměř na 10% .

Právě z této třetí vlny nezaměstnanosti se postupem času vykrytalizoval velmi výrazný rys a tím je marginalizace na trhu práce, která se týká jak jedinců, tak i celých sociálních kategorií a komunit. Vytvořila se zde specifická kategorie osob, které většinou přináležejí k nižší společenské třídě, mají nižší vzdělání či jsou nekvalifikované (malý lidský kapitál) a často byly dříve zaměstnány v utlumovaných odvětvích národního hospodářství, pro něž je charakteristické zvýšené riziko dlouhodobé a opakované nezaměstnanosti. Větší riziko, že se mezi marginalizované zařadí, hrozí tedy spíše nekvalifikované než kvalifikované pracovní síle, ale také spíše ženám než mužům (v důsledku přerušování pracovní kariéry z důvodu mateřství a péče o dítě), a spíše starším osobám – tj. osobám nad padesát let. Z těchto společenských vrstev se také nejčastěji etablovali naši klienti – osoby bez domova.

Tabulka 1 Souvislost zkušenosti s nezaměstnaností a dosaženého vzdělání (%) (Mareš,P. Vyhlídal, J. Sirovátka, T. : 10 – 11)

	Základní, nevyučení	Základní, vyučení	středoškolské	VŠ
Ano, více než jednou	46	28	30	13
jednou	27	28	34	32
ne	27	44	36	55
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabulka 2 Lidé bez domova v členění podle vzdělání v ČR (v %) (FENTSA, S.A.D., Armáda spásy, Naděje : 8-19)

Vzdělání	%
Neúplné	5
Základní	23
Střední	26
Bakalářské/střední	38
odborné/VOŠ	
Vysokoškolské	8

Jak se uvádí i v Národním akčním plánu boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení členských zemí Evropské unie, je bezdomovectví extrémní formou sociálního vyloučení. Řada členských zemí ve svých NAP připouští, že znalosti a informace o tomto problému jsou natolik nízké, že jim brání vypracovat a přijmout odpovídající preventivní opatření v boji proti bezdomovectví. Několik málo zemí ve svých plánech provedlo pouze odhad o počtu bezdomovců, zatímco ostatní země pouze připouští, že počet bezdomovců roste.¹⁴ Naopak Velká Británie odhaduje, že počet bezdomovců spících na ulici v posledních letech významně poklesl.

¹⁴ V České republice proběhlo orientační sčítání bezdomovců ve městě Praze a jeho výsledky jsou zachyceny ve zprávě, kterou vypracovala M. Myšáková z VÚPSV Praha v roce 2004. Další sčítání proběhlo např. v roce 2006 v Brně za účasti Magistrátu města Brně, Odboru sociální péče, Armády spásy a dobrovolníků.

Mezi významná opatření zaměřená na snižování problému bezdomovectví v členských členských zemích patří např.: poskytování bydlení (ubytování) na regionální úrovni se zajištěním komplexního řešení tohoto problému, tj. bydlení + poradenství+ další služby (Rakousko); poskytování dočasného bydlení chudým rodinám včetně dalších potřebných služeb (bydlení + sociální + zdravotní + vzdělávací služby, Dánsko); speciální program na snížení bezdomovectví (1000-1200 nových ubytoven pro bezdomovce do roku 2004), podpora výstavby bytů (ubytoven) s potřebnými službami (Finsko); zvýšení počtu ubytoven pro bezdomovce, včetně zajištění speciálních služeb (např. pro alkoholiky a narkomany), speciální agentura pro bezdomovce (Irsko); rozvoj podporovaného bydlení pro osoby bez přístřeší, zlepšení přístupu bezdomovců ke garantovanému minimálnímu příjmu (Lucembursko) + prevence neplacení nájemného – neschopnost platit nájemné je hlavním důvodem vystěhování (Německo).

4. Sociálně-kulturní a prostorová dimenze sociálního vyloučení

Sociálně-kulturní a prostorovou dimenzí sociálního vyloučení u bezdomovců se zabývá tématická zpráva s názvem Profily bezdomovství v České republice: Konflikt, bezdomovci a veřejný prostor. Tuto zprávu zpracoval Hradecký v roce 2006 pro Evropskou observatoř bezdomovství.

„Absence vlastního fyzického, sociálního, legálního prostoru pro vlastní soukromí silně pudí bezdomovce k užívání veřejného prostoru pro naplnění osobních potřeb. Obsazování míst, která jsou vhodná pro uspokojení jejich fyziologických, mentálních a sociálních potřeb, se stává součástí jejich strategie. Vzniká tak prostředí pro konflikty mezi většinovou veřejností a bezdomovci a na specificky atraktivních místech i konkurenční spory mezi bezdomovci navzájem. Privatizace veřejného prostoru, prodej a pronajímání veřejných ploch a budov pak do konfliktů vtahuje majitele a nájemce. Proklamace rozsáhlých městských území jako rezidenční nebo obchodní lokality a současná gentrifikace veřejného prostoru konfliktní prostředí jen vyostřuje tím, že do věci vstupuje veřejná správa a její represivní složky. Následují pak z různých stran xenofobní výroky a volání po segregaci.“(2006, s. 31)

Bezdomovci se potýkají se symbolickým vyloučením z většinové společnosti. Často to je také forma sebevyloučení, kdy bezdomovec pociťuje úzkost, zmatek, nepřátelství, deprese.

Příklad symbolického vyloučení uvádí Hradecký ve svém výzkumu (2006, s. 4)

„Ve vztazích s jinými lidmi z okolí žádný z respondentů nepřiznává žádné napětí, většinou ani s jinými bezdomovci. Žádný také nemá důvod skrývat se před lidmi, jeden respondent spíše občas uniká před lidmi do přírody na okraji Prahy. Na otázku, kdy se cítí nejlépe a kdy nejhůř , odpovídají rozdílně : „nejhůř při vzpomínce na sestru, která před dvěma roky zemřela, jinak jsem optimista“, „ často je mi zle, když si promítám film života“, „chtěl jsem skočit z nuselského mostu“, „dobře je mi zřídka, jen když přijde nějaká vzpomínka“, „zle je mi stále, ze začátku mne to deptalo, přemýšlel jsem o sebevraždě , ale bral jsem ohled na manželku – a nejlíp? to bývalo dřív“. Mladý muž ze stanu se cítil špatně v zimě , dobře je mu, když má peníze. Žena ze zahrádkářské osady se cítila nejlíp, před třemi lety, když po zimě prožité v tramvajích objevili toto místo a volnou chatku, kde měli postel, kuchyňskou linku a mohli uvařit jídlo. Jinak se pořád se cítí nejistě , nejhorší to bylo, když bourali „jejich“ chatku – to se zhroutila. Naopak žena ze zděného obydlí se cítí dobře často a nevzpomíná, že by se někdy cítila nejhůř.“

Bezdomovci nemají možnost kvalitního kulturního vyžití, ale jak uvádí šetření (Hradecký, 2006, s.) někteří se snaží alespoň sledovat televizi, nebo číst noviny.

„dotazovaní se často, skoro denně dívají na televizi. Přístup k ní mají v denním centru nebo ve svém obydlí. Lidé kontaktovaní v terénu mají vlastní televizní a rozhlasové přístroje napájené z autobaterií, baterie si dobíjejí u známého , ve sběrně surovin nebo partner v zaměstnání.

Žádný z dotazovaných si nepamatuje, kdy byl naposledy v kině . S jednou výjimkou čtou všichni noviny, převážně ty, co jsou každé ráno zadarmo, někteří si je také kupují,, zvláště kvůli programu televize. Jeden muž čte knihy v knihovně , žena ráda čte životopisy, v jedné domácnosti mají Bibli. Muž z vaku nečte, ale rád luští osmisměrky..“

Jazyk bezdomovců je často jednoduchý, někteří se neumí vyjadřovat, což pravděpodobně plyne z toho, že komunikují pouze s ostatními bezdomovci. Příklad (Hradecký 2006, s. 15)

„žijí ve společenství s partnerem, partnerkou, v blízkosti jiných lidí, přátele ale nemají. S manželkou se protlouká převážně po veřejných místech jeden respondent z denního centra ale bez střechy je „teprve“ tři měsíce. Své přátele navštěvuje většinou na jejich pracovišti, vědí o něm, že je bezdomovec. Druhý muž z denního centra je samotář , s lidmi se setkává jen v tomto centru, další je z lidí zklamaný , oba jsou osamělí a přátele nemají. Lidé z streetworku se také stýkají jen s omezeným okruhem lidí. Všichni dotazovaní vnímají, že obývají veřejná místa bez souhlasu majitele, nebo na nich bez souhlasu nocují, ale nemyslí na to.“

Mnoho z nich také neumí komunikovat s úřady a často nerozumějí „úřednickému“ jazyku, což je překážkou např. při vyřizování dokladů, dávek, důchodů aj.

Prostorová dimenze sociálního vyloučení je nejstarší z forem vyloučení. Bezdomovci se většinou stahují na veřejná místa, na nádraží, k hypermarketům aj. Svůj „domov“ mají v okrajových lokalitách, zahrádkářských kolonií, pod mosty aj. Příklad (Hradecký 2006, s. 12-13)

„Dva muži nemají trvalejší místo k nocování, využívají lavičky nebo tramvaje, cítí se nevyspaní. Zkušenost s nocováním v tramvaji, a to v zimě , má z minulosti také jedna žena se svým mužem . Jeden muž nocuje delší dobu ve vaku auta. Jako domov vnímají lidé ze SW své obydlí, i když jsou to jen stany a jejich okolí. Dvojice ve zděném objektu však má až neuvěřitelně dobře zavedenou a zabydlenou domácnost, respondentka je tady dva a půl roku, její přítel dokonce pět let. Respondentka sem přišla hned po rozvodu. Lidé z opuštěné zahrádkářské osady zůstali na místě i po zbourání chatek, jen si pořídili stany, v chatkách bydleli tři roky , resp. jeden rok , tam jim „bylo dobrě“ . Ve všech třech případech je pocit domova, odpočinku a soukromí v obydlí vnímán silně ji také vlivem osobních vztahů . Muži z DC nemají nikde pocit domova ani nemají žádné místo odpočinku, jen muž z vaku auta pocituje odpočinek a soukromí právě ve „svém“ vaku, ale nejlépe se cítí v denním centru“

Prostorové vyloučení je zřetelné, pokud bezdomovec nedbá o hygienu, ošacení a je zřetelně poznat, že je bezdomovec (pokud opravdu smrdí, nebo opilý) Lidé se mu vyhýbají na ulici, v tramvaji a jiných místech. Buď se na něj dívají s pohoršením, nebo naopak bezdomovce přehlídí. Jak vnímají respondenti z výzkumu konflikty s veřejností?

„Všichni dotazovaní na sebe dbají, okolí je nemusí vnímat jako bezdomovce. Na otázky týkající se konfliktů nejprve všichni odpovídali negativně , pak spíš vyhýbavě. Muž se vyhýbá možným konfliktům, ale z dřívějšíka si vzpomíná na jeden s ochrankou v hypermarketu, příčinu konfliktu nesdělil. Jiný muž měl konflikt s úředníky na úřadě práce a od té doby už na úřad práce nechce chodit. Ženatý muž má opakovanou zkušenost s nechotou úředníků , i když konflikty neměl. Lidé ze SW prohlašují, že konflikty s nikým nemají, do zahrádkářské kolonie chodí sociální pracovníci z města, ale setkání jsou bez konfliktu. Žena měla konflikt s opilými Ukrajinci, ale policie je na zavolání (mají mobilní telefon) ochránila a opilé muže odvedla. Ženu trápí, že když nemají v zimě kam jít a chtějí se ohrát v tramvaji, že bezdomovce vysadí na konečné a na nástupní zastávce řidič i nezastaví, aby mohli znovu nastoupit, ale nechají je stát na mrazu, nádraží že se o půlnoci zavírá a všechny vyženou ven do zimy.“

5. Bezdomovství ve Velké Británii

Problematika bezdomovství má v zemích Evropy velmi podobný charakter a potýkají se s tímto problémem všechny země Evropy. Při porovnávání zemí lze zaznamenat velmi podobné ne-li totožné charakteristiky bezdomovství, příčiny a důsledky tohoto jevu na

jedince. Ovšem vždy záleží na přístupu vlády konkrétní země k řešení bezdomovství a na tom, jaké nástroje zvolí k řešení. Pro celou škálu aktérů v ČR, jež se bezdomovstvím zabývají mohou být dlouholeté zkušenosti z Velké Británie velmi inspirativní a cenné z hlediska tvorby a realizace domácích politik v této oblasti.

Velká Británie je hustě osídlená země s průměrem 224 lidí na kilometr čtvereční. Celkově žije ve Velké Británii 58 milionů lidí, přičemž 90 % z nich žije v městských oblastech. Velká Británie má jeden z nejvyšších stupňů bezdomovectví v Evropě. Je odhadováno, že 4 lidé z 1000 jsou bezdomovci.

Bezdomovství ve Velké Británii lze sledovat již od roku 1800, kdy se začala rozvíjet industrializace, lidé se stěhovali za prací z venkova do měst. Městské oblasti se staly přelidněné a životní či pracovní podmínky se zhoršily, jak ukazuje podporované zaměstnávání a sociální zákonodárství, první legislativní sociální péče ve VB. Během 19. století filantropové a zaměstnavatelé ustanovili záruky, aby poskytli potřebné ubytování pro pracující a chudé, dnes nazvané sdružení útulků.

Politika bydlení se ve skutečnosti nezměnila po první světové válce, kdy bylo nedostatek bydlení pro navracející se vojáky, což vedlo k nákladnému budování obecních domů. Když vzrostla poválečná populace a městské slamy byly vyčištěny, během let 1960 se nedostatky v bydlení zhoršily a vedly k zvýšení počtu lidí bez přístřeší. Nové charity „Shelter“ a „Crisis“ byly zřízeny během 60. až 70. let a dostaly velkou podporu veřejnosti.

Vládní politika v letech 1980 zvýšila vlastnictví domů a privátní nájemní sektor na základě daňových stimulů, snížila veřejné náklady na bydlení. Na začátku 90. let mnoho lidí bylo neschopno zaplatit jejich rostoucí dlužní splácení, což vedlo k opětovnému přivlastnění, k vystěhování a bezdomovectví. Za poslední desítku let vzrostly ceny domů v mnoha částech země, což nebylo pro mnoho lidí cenově dostupné a což zvedlo požadavky na sociální bydlení.¹⁵

Velká Británie je jednou ze zemí, kde je bezdomovství předmětem právní normy (podobně jako např. v USA). Pro řešení bezdomovství jsou výchozím bodem zákony *Housing Act* z roku 1997 a zákon *Homelessness Act* z roku 2002 (zákon o bezdomovství), který přinesl změnu z hlediska tvorby a implementace politiky. Od vzniku těchto zákonů podnikla vláda VB celou řadu opatření směřujících k prevenci a řešení problematiky bezdomovství. Bezdomovství, resp. přespávání lidí na ulicích bylo hlavní prioritou *Vládní jednotky pro sociální vyloučení* (1998), v lednu 2004 bylo zřízeno pracoviště *Ředitelství pro bezdomovství a podporovaného bydlení*, které se zabývá prevencí bezdomovství, tvorbou komplexních politik a podporou znevýhodněných v oblasti bydlení. Současná vláda klade důraz na omezení přespávání v nevhodných podmínkách, tedy zjevné bezdomovství, což vyvolalo debatu o zúžení problému bezdomovství na jeho minimalistickou definici.¹⁶

S problémy při vymezení přesného počtu bezdomovců se potýká nejen Česká republika, ale i další země, Velkou Británii nevyjímaje. Počty lidí, kteří přespávají u přátel, bydlí ve squatech nebo v nejistých podmínkách, nejsou ve VB známy. Statistické údaje o bezdomovcích jsou založeny na lidech, kteří žádají o podporu pro bezdomovce na lokální úrovni a lidé, kteří jsou považováni za bezdomovce z hlediska zákonného vymezení. Od června 2005 do července 2006 žádalo o podporu v bezdomovectví přes 190 000 domácností v Anglii. Mimo těchto 139 760 vyhovovalo definici bezdomovectví. Přesvědčení, že je bezdomovství ve Velké Británii závažným problémem, vychází z odhadovaného počtu bezdomovců na 1000 obyvatel. Velká Británie, stejně jako Německo či Francie, kde v roce 2001 na 1000 obyvatel připadali 4 bezdomovci.

¹⁵<http://www.homelesspages.org.uk/Areas/..%5Careas%5Carea.asp?ccode=01AA>

¹⁶ www.plus-research.cz/clanek.asp?id=c06001

Poznání přesného počtu lidí přespávajících v nevhodných podmínkách není možné, jelikož se lidé přesunují, skrývají a sem tam u někoho přespávají. V 90. letech dobrovolnický sektor a vláda VB odsouhlasily způsob, který měl poukázat na trendy v bezdomovectví. Tento způsob měl zároveň pomoci lépe umístit zdroje a posoudit jejich vliv. Avšak tato metoda odkrývá pouze absolutní minimum lidí přespávajících v nevhodných podmínkách než je ve skutečnosti. Z hlediska skrytého bezdomovectví bylo na základě výzkumu TNPI zjištěno mezi 310 000 až 380 000 bezdomovců. Podporovaného ubytování využilo v roce 2005 47 000 britských domácností.

Z jakých důvodů se lidé stávají bezdomovci? Mnoho příčin a okolností se podílí na vzniku bezdomovectví. Určité příčiny se vztahují k ústavní péči a narušenému dětství. Statistiky v tomto bodě mluví o tom, že 12 procent bezdomovců vyšlo z ústavní péče. Příčiny bezdomovectví vztahujících se k duševnímu onemocnění a závislostem hovoří o 8 procentech. 30 až 50 procent osob přespávajících v nevhodných podmínkách má psychické problémy. Studie z roku 2002 odhalila, že 70 procent bezdomovců užívá drogy a polovina z nich je závislá na drogách. 6% bezdomovců dotázaných v Londýně bylo v armádě a 42% z nich strávilo nějaký čas ve vězení. Podle výzkumu DCLG mají etnické menšiny třikrát větší pravděpodobnost stát se bezdomovcem než majoritní „bílá“ populace. Tyto skupiny častěji žijí ve stísněných a omezených podmínkách, především v Londýně. Vysoký počet bezdomovců tvoří migranti z Východní a Střední Evropy nebo azylanti. 19 procent lůžek v londýnských ubytovnách byly obsazeny uprchlíky a azylanty.

V oblasti vzdělávání bylo zjištěno, že děti v provizorním ubytování zanedbávají čtvrtinu výuky. Více než polovina bezdomovců se chce věnovat vzdělávání a rozvoji dovedností, ale jen pětina to udělá. 37 procent bezdomovců nemá žádnou kvalifikaci.

Předpokládaná délka života lidí, spících na ulici, dosahuje pouze 42 let, tedy polovinu průměrného věku dožití občanů VB. Bezdomovci mají vyšší pravděpodobnost k psychickým a mentálním problémům a zkušenosti s častými chronickými nemocemi. Výzkum v roce 2004 zjistil 10 procent lidí s tuberkulózou, kteří byli v minulosti bezdomovci.

Nedostatek vhodného ubytování a náklady na bydlení jsou překážkou v přístupu k zaměstnání, jak potvrdila třetina z dotazovaných bezdomovců. V roce 2005 získalo zaměstnání méně než 5 procent lidí bez přístřeší (před 20 lety kolem 80 procent). Přes tři čtvrtiny bezdomovců v ubytovnách chce pracovat a 97 % tvrdí, že chce pracovat někdy v budoucnu.¹⁷

Klíčovými oblastmi, na které se pomoc bezdomovcům od vlády VB zaměřuje, je prevence, podpora a služby. Oblast prevence bude podporována díky změnám v životech lidí. Univerzální ochranná síť, která zaručuje základní právo bydlení. V neposlední řadě vytvořila VB národní plán, jehož úkolem je snížit počet vystěhovalců. Nový národní akční plán v oblasti podpory si klade požadavek ukončit přespávání v nevhodných podmínkách do roku 2012, dále podpořit investice do služeb v těch oblastech, kde nejsou k dispozici. V rámci služeb jsou cílem investice do lépe cenově dostupných domovů a změny v důchodech a dávkách, které mají přinést bezdomovcům placenou práci.

Počet dobrovolnických organizací pomáhajících lidem bez přístřeší vzrostl významně v posledních letech. Ve VB není jediná organizace, která pokrývá bezdomovce v celé VB. Legislativa bezdomovectví se liší v různých částech VB. Publikované statistiky o bezdomovcích v celé VB jsou obvykle srovnatelné v počtech bezdomovců.

¹⁷ www.homeless.org.uk

Závěr

Jen těžko lze označit některé konkrétní historické jevy, události či dokonce konkrétní osoby za zodpovědné za existenci bezdomovectví. K hlubšímu pochopení této problematiky je zajisté užitečné seznámit se opodrobněji její historií, to však nebylo primárním cílem naší práce.

I tak je z historických náznaků v naší práci patrné, že se fenomén bezdomovectví neobjevil v České republice tak náhle, jak by se na první pohled zdálo. Všechny tři vlny ve vývoji trhu práce a zaměstnanosti pozvolna předznamenávaly, že se zde etabluje určitá riziková skupina obyvatelstva (osoby s nižším vzděláním, osoby zaměstnané ve velkých podnicích, v nichž pomalu docházelo k útlumu ve výrobě a následnému propuštění, osoby, které nebyly dostatečně flexibilní při hledání či vytváření nových pracovních pozic atd.), pro niž je charakteristické zvýšené riziko dlouhodobé a opakované nezaměstnanosti.

Bezdomovectví jako takové představuje v naší společnosti mnohavrstevný problém a je výrazem extrémní chudoby a sociálního vyloučení ze společnosti. Bohužel se jedná o problematiku, která je – zejména v uplynulých pěti letech - neustále na vzestupu. Počet bezdomovců není oficiálně sledován a neexistuje ani celkový oficiální odhad. I nejmírnější neoficiální odhady se pohybují v řádu desítek tisíc osob. Jen velmi těžko se v takovéto situaci, kdy neznáme opravdový stav a počet potřebných, aplikuje nějaké celoplošné řešení. Spíše než řešit vzniklou situaci, je někdy lépe jí předcházet, jak se uvádí i v Národním akčním plánu sociálního začleňování na léta 2004 – 2006. Zde se v kapitole *Prevence sociálního vyloučení* jako nejdůležitější body uvádí např. zachování rodinné solidarity, zlepšení dostupnosti bydlení pro rodiny, ochrana práv dětí, prevence sociálně negativních jevů. Konkrétními kroky v boji proti bezdomovectví by se pak měly stát tyto opatření:

- „přijetí funkční definice bezdomovectví a pojmenování objektivizace fenoménu“ (NAPSI:30);
- „kvantifikace bezdomovců a osob bezdomovectvím ohrožených“ (NAPI:30);
- „podpora prevence, kladení důrazu na systematickou terénní práci pro osoby bezdomovectvím ohrožené (např. ještě nevystěhovaní dlužníci) s důrazem na aktivaci vlastních potenciálů těchto osob“ (NAPSI:30);
- „prevence ztráty bydlení – podpora ohrožených skupin k udržení si bydlení, důraz na používání splátkových kalendářů před soudním vystěhováním“. (NAPSI : 30)

Z těchto kroků vyplývá, že jde-li o řešení bezdomovectví, jde spíše o individuální nápomoc jednotlivým bezdomovcům (např. formou streetworku, prodejem streetpaperu Nový prostor, existencí nízkoprahových center), tedy o vyřešení části současného bezdomovectví. Výhodou tohoto řešení je to, že předpokládá iniciativu samotných bezdomovců, což by měl být jeden ze základních kroků každého řešení. Každý člověk se do této situace dostává úplně jinak, v závislosti na svých předešlých životních podmínkách. Proto si tedy „jeho případ“ zasluhuje samostatnou pozornost.

Použité prameny

- Hradecký, Ilja, Hradecká, Vlastimila. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. 107 s.
- Hradecký, Ilja. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství (The European Observatory on Homelessness)*. Praha, 2005a. 38 s. [online, cit. 2006-11-07]. Dostupný z <<http://www.nadeje.cz/vz/nzob05.pdf>>.
- Hradecký, Ilja. *Profily bezdomovství v České republice. Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé. Tematická zpráva 2005 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství*. Praha, 2005b. 20 s. [online, cit. 2006-11-17]. Dostupný z <<http://www.nadeje.cz/vz/pslvakj.pdf>>.
- Myšáková, Mária. *Sčítání bezdomovců Praha 2004. Postup zpracování výsledků*. Praha: VÚPSV, 2004. 28 s. [online, cit. 2006-11-07]. Dostupný z <http://www.rilsa.cz/Mysakova-Scitani_bezdomovcu.pdf>.
- *Národní akční plán sociálního začleňování 2004-2006*. Praha: MPSV, 2005. [online, cit. 2006-11-15]. Dostupný z <<http://www.mpsv.cz/cs/2090>>.
- *Sčítání bezdomovců v Brně*. Tisková zpráva. Magistrát města Brna, Armáda spásy, 2003.
- Vágnerová, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. 870 s.
- Hradecký, Ilja. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006 politická část, zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství (The European Observatory on Homelessness)*. Praha, 2006. 28 s. [online, cit. 2006-11-07]. Dostupný z <<http://www.nadeje.cz/index.php?q=node/28>>.
- Obadalová, M. *Přístup k bydlení sociálně ohrožených skupin obyvatel*, 2001, [online, cit. 2006-11-25]. Dostupný z <<http://www.vupsv.cz/BydOhr.pdf>>
- *Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví*. [kolektiv autorů] Praha: FEANTSA, S.A.D., Armáda spásy, Naděje, 2003
- Mareš, P. Vyhlídal, J. Sirovátka, T. *Nezaměstnaní na trhu práce – závěrečná zpráva*. VÚPSV Praha: výzkumné centrum Brno, 2002
- Mareš, P. *Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností)*. VÚPSV Praha: výzkumné centrum Brno, 2004
- Kotýnková, M. Laňka, Š. *Národní akční plány boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení členských zemí Evropské unie*. VÚPSV Praha, 2002
- Černá, J. Dvorzhak, K. Olšovská, H. *Analýza potřeb, Nový prostor: Odrazový můstek nebo konečná stanice?*. Seminární práce, FSS MU Brno, 2006

- Křůpalová, M. Orsáková, P. Talašová, R. Analýza sociálního problému -bezdomovectví – sčítání bezdomovců. Seminární práce, FSS MU Brno, 2006
- www.wikipedia.cz [online, cit. 2006-11-23] Dostupný z <<http://www.wikipedia.cz>>
- Králová, J. *Společenská rizika související s bezdomovectvím*, 2004, [online, cit. 2006-11-23] Dostupné z <<http://www.upol.cz/fakulty/lf/struktura/pracoviste/ustav-socialniho-lekarstvi-a-zdravotni-politiky/phdr-jaroslava-kralova/>>
- www.homelesspages.org.uk [online cit. 2006-11-20] Dostupné z <<http://www.homelesspages.org.uk>>

Příloha

Seznam organizací nabízejících služby osobám bez domova ve městě Brně

Oddělení sociální prevence a pomoci

Křenová 20

vedoucí: Mgr. Martin Petřík

Tel.: 543 254 511

Záznamník: 543 210 672

E-mail: petrik.kurator@seznam.cz

Charakteristika zařízení

Oddělení sociální péče a pomoci spadá pod magistrát města Brna, *odbor sociální péče*. Posláním sociální péče je poskytovat pomoc občanům v nepříznivých sociálních situacích formou dávek a služeb sociální péče. Rozsah činností na úseku sociální péče je dán platnou legislativou, která vymezuje příjemce dávek a služeb sociální péče. Statut města Brna rozděluje působnost danou legislativou mezi město a 24 městských částí.

Oddělení sociální prevence a pomoci, Křenová 20

Péče o občany společensky nepřizpůsobené zahrnuje péči o občany propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, o občany, proti nimž je vedeno trestní řízení, popřípadě jimž byl výkon trestu podmíněně odložen, občany závislé na alkoholu nebo jiných toxikomaniích, dále pak o občany žijícími nedůstojným způsobem života a propuštěné ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti.

Agenda oddělení zahrnuje zejména:

- zajišťování a koordinování péče o občany společensky nepřizpůsobené
- poskytování poradenské, výchovné a psychoterapeutické pomoci
- rozhodování o poskytování peněžitých a věcných dávek

Součástí zařízení jsou:

1. Azylový dům, Křenová 20
2. Noclehárna, Vídeňská 4
3. Středisko osobní hygieny
4. Dům sociální prevence

Ubytovna Křenová 20

Vedoucí: Michal Medlík

tel. 543 254 501

- pro sociálně nepřizpůsobené občany, kteří již určitou dobu spolupracují se sociálními kurátory, mají zájem o zapojení se do běžného života a částečně nejsou závislí na sociálních dávkách, popřípadě již jednájí o možnosti zapojení se do pracovního procesu.

Nocležna Vídeňská 4

Vedoucí: Michal Medlík

tel. 543 240 919

- jen pro muže, nocleh, 20 - 8 hod.

Středisko os. hygieny Rumiště 11

Vedoucí: Michal Medlík

tel. 543 255 078

- pro klienty s doporuč. kurátora slouží jako hygienické a preventivní zařízení proti šíření kožních onemocnění apod.

Po-St 8-17 hod., Út-Čt 8-13 hod., Pá 8-12 hod.

Dům sociální prevence Podnásepní 20

Vedoucí: Mgr. Ilona Strempeková

Kontaktní adresa: Podnásepní 20, 602 00 Brno

Tel. 543 255 525

Stálá služba: 543 255 522

E-mail: ilonastr.usa@seznam.cz

- poskytování ubytování se sociální intervencí spádových kurátorů
- resocializační program, který má klientům pomoci zařadit se znovu do pracovního procesu a samostatně se zapojit do běžného života
- po dobu ubytování klienti dodržují ubytovací a provozní řád, schválený vedením CSS, ve kterém jsou stanovena pravidla a požadavky pro ubytování v DSP
- spolupráce s jinými typy zařízení s možností přefazování klientů dle jejich potřeb a požadavků.

Podmínky pro ubytování:

Zařízení je určeno pro občany města Brna, pro muže starší 18ti let a ženy starší 18ti let.

Ubytování je celoroční bez možnosti stravování.

Domovy pro osamělé matky s dětmi

Domov pro osamělé matky s dětmi

Terezy Novákové 62a, 621 00 Brno - Řečkovice

tel: 541 227 896

- zařízení s nepřetržitým provozem, které má charakter přechodného bydlení (průměrná délka pobytu 1 - 1,5 roku). Domov je určen pro osamělé matky s malými dětmi (maximálně však do 3 let věku dítěte), ve výjimečných případech a dle volné kapacity jsou přijímány i ženy ve vysokém stupni těhotenství.

Domov pro osamělé matky s dětmi

Heyrovského 610/11, 635 00 Brno - Bystrc

Tel.: 546 210 763

E-mail: css_domov@centrum.cz

Domov poskytuje své služby těhotným ženám a matkám s dětmi. Věk dětí, které mohou být s matkou ubytovány, by neměl přesáhnout 18 let. Kapacita domova je 17 bytových jednotek, z toho 15 bytových jednotek (53 lůžek) na dobu 1 roku s možností prodloužit pobyt v zařízení až o půl roku (ze závažných a opodstatněných důvodů) a dvě jednotky nouzového ubytování, I. stupeň na dobu 1 - 3 dny s možností prodloužit pobyt až na 1 měsíc a II. stupeň na dobu 1 - 3 měsíců (celkem 7 lůžek).

Ubytovna pro přechodný pobyt pro matky s dětmi

Koniklecova 5

vedoucí: Janka Pollaková

Tel. 547 210 786

Oddělení sociální rehabilitace

Celní 3

vedoucí: Mgr. Jan Gajdziok

Tel. 543 210 670

Fax. 543 241 232

E-mail: jan.gajdziok@centrum.cz
Web: www.cesop.aktualne.cz

Součástí zařízení je

Dům na půl cesty

- lůžkové azylové zařízení určené mladým lidem, kteří opouštějí různá ústavní zařízení, dětské domovy apod. a kteří mají problémy se začleněním do běžné společnosti. Ubytování v obou částech je převážně na dvou až třílůžkových pokojích. Klienti absolvují výcvik v sociálních dovednostech a je jim poskytnuta pomoc při hledání zaměstnání. K dispozici je posilovna, hřiště, herna, keramická, stolařská a zámečnická dílna, umožněna je práce na PC.

Středisko sociální pomoci dětem (krizové centrum a stanice pečovatelské služby)

Hapalova 4, 621 00 Brno – Řečkovice

- středisko slouží dětem a mládeži ve věku od 2,5 do 18 let, které jsou v krizové životní situaci i jejich rodinám hledajícím pomoc

Armáda spásy

Dům Josefa Korbela – azylový dům pro lidi bez přístřeší

Kontaktní osoba – p. Enlicher

Mlýnská 25, 602 00 Brno

– pomoc lidem bez přístřeší (a bez dětí) v krizové životní situaci z Brna a okolí, nocleh či dlouhodobější ubytování, strava a ošacení spojená s průběžnou sociální prací s cílem resocializace a pomoci při návratu do běžné společnosti

Dům pro matky s dětmi

Staňkova 6, 612 00 Brno

Oblastní charita Brno

Denní centrum pro lidi bez domova

Karlova 59, 614 00 Brno – Maloměřice

- nízkoprahové denní centrum nabízející lidem bez domova denní servis – osobní hygienu, výměnu oblečení, jednoduchou stravu, sociální poradenství

Domov sv. Markéty pro matky s dětmi v tísní

Staňkova 47, 612 00 Brno

- nouzové ubytování (1-3 dny), na základě žádosti na dobu nezbytně nutnou